

การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง
ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
Community Development on the Basis of Hmong Cultures
at Mahawan Sub-district, Mae Sot District, Tak Province

สุขเกษม ขุนทอง, เกรียงไกร กันตีมูล, ธารทิพย์ ขุนทอง
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และ 2) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน จำนวน 8 คน เป็นการสุ่มแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูล ด้านเนื้อหา มีการตีความ การจำแนกชนิดหมวดหมู่ พิสูจน์หาความเกี่ยวข้องของปรากฏการณ์ต่างๆ และการสร้างข้อสรุป ผลการวิจัยพบว่า 1) วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีเอกลักษณ์เฉพาะ ได้แก่ ภาษาพูด การแต่งกาย และความเชื่อแบบดั้งเดิม (วิญญาณบรรพบุรุษ) ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับคน คนกับความเชื่อ และคนกับธรรมชาติ และ 2) วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง คือ ฐานรากของการพัฒนาชุมชน เป็นระบบคุณค่าที่เกิดจาก “ความเชื่อแบบดั้งเดิม” อันเป็นกลไกการ “เชื่อมประสาน” ความสัมพันธ์ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของความรัก และความผูกพัน อันเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การพัฒนาคนด้านจิตใจ (นามธรรม) ในลักษณะโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายในอย่างเป็นองค์รวม

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน, วิถีวัฒนธรรม, กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

Abstract

The objectives of this study were 1) to investigate Hmong cultures at Mahawan Sub-district, Mae Sot District, Tak Province and 2) to analyze the community development on the basis of Hmong cultures at Mahawan Sub-district, Mae Sot District, Tak Province. The research informants were 8 local wisdom people, purposively selected. Instruments; interview and observation were employed. The data were analyzed through data analysis, interpretation, classification, a consideration of the phenomena, and analytic induction. The findings shown that; 1) Hmong culture has unique characteristics such as language, costumes, and traditional beliefs (ancestral spirit) that appears as a social interaction of balanced coexistence between people and people, people and beliefs, and people and nature, and 2) Hmong culture is the foundation of community development. It is a value system created by traditional beliefs, which is a mechanism for linking relationships. In which it appears in the form of love and attachment. It is a condition that leads to the psychological human development of (abstract). This is the relationship of structure of economic, social, and internal political in holistically.

Keywords: community development, culture, Hmong

บทนำ

ปัจจุบันนี้การพัฒนาชุมชน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารการพัฒนา ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา อย่างไรก็ตามการพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ยาก เสียสละ และท้าทาย ดังที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จักรีนฤพดินทร สยามินทรธิราช บรมนาถบพิตร เคยมีพระราชดำรัสแก่ นักพัฒนาของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน กล่าวว่า “การพัฒนาชนบทเป็นงานที่สำคัญ เป็นงานที่ยาก เป็นงานที่ต้องทำให้ได้ด้วยความสามารถ ด้วยความฉลาด คือ ทั้งเฉลียว ทั้งฉลาด ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มิได้มุ่งที่จะหากินด้วยวิธีการใดๆ ใครอยากหากินขอให้ลาออกจากตำแหน่งไปทำการค้าดีกว่า เพราะว่าทำผิดพลาดไปแล้ว บ้านเมืองเราร่มจมแล้วเราอยู่ไม่ได้ก็เท่ากับเสียหายทุกอย่าง” (ดิน ประชัญพฤษ์, 2551: 328)

พระราชดำรัส ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ศทงการพัฒนาประเทศเป็นการพัฒนาเชิงเดียวหรือเน้นมิติเดียวตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษที่ผ่านมา นั่นคือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ โดยเร่งรัดการใช้ทรัพยากรจากพื้นที่ป่าไม้ ทั้งบนดินและใต้ดิน การปรับปรุงที่ดิน ตลอดจนการพัฒนาและปรับปรุงสายพันธุ์พืช และสัตว์ ในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ทำให้มนุษย์กลายเป็นผู้บริโภคที่สำคัญในวิถีวัฒนธรรม โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเพิ่มผลผลิต ตลอดจนการเคลื่อนย้ายธาตุอาหารและพลังงานในรูปของมวลชีวภาพออกไปจากระบบอย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์ เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามจนเป็นสถาบัน และรูปแบบพฤติกรรมที่เรียกว่า “วัฒนธรรมเศรษฐกิจ” และได้สร้างปัญหาขึ้นใหม่เกี่ยวกับผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อม จนทำให้กลไกการควบคุมตัวเองของธรรมชาติถูกทำลาย อาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมดังกล่าวของมนุษย์เป็นกระบวนการที่เป็นโลกวิสัยทางวัตถุนิยมอย่างสุดโต่ง และทุกสิ่งซึ่งจิตวิญญาณอันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวิถีวัฒนธรรม รวมทั้งเน้นความเป็นปัจเจกบุคคลนิยมที่ขัดแย้งต่อธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นเหล่าในลักษณะครอบครัวและชุมชนขณะเดียวกันก็ทำลายความสัมพันธ์อย่างมีดุลยภาพระหว่างคนกับธรรมชาติโดยสิ้นเชิง

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คือ การเรียนรู้ถึงความหลากหลายในวิถีวัฒนธรรมกับกระบวนการคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ใช้ชีวิตในลักษณะของการพัฒนาตนเอง บนฐานของความผูกพันกับธรรมชาติมานานนับพันปี จะต้องเริ่มต้นด้วยวิธีการเข้าใจถึงองค์รวม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และเรื่องเล่าแบบดั้งเดิม ตลอดจนรวมถึงวิถีคิด และการใช้เหตุผลในลักษณะที่แตกต่างไปจากวิถีคิดแบบที่เราคุ้นเคยและเข้าใจ การศึกษาวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มของชนกลุ่มต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีการตีความเข้าใจสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง ความเข้าใจเหล่านี้สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในรูปของชุดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนด้านอาหาร และยา และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ป่า น้ำ และสัตว์ แสดงให้เห็นถึงสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างคนกับธรรมชาติ มนุษย์จึงมิได้เป็นเพียงผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเท่านั้น หากแต่มีหน้าที่ในการดูแลรักษาธรรมชาติแวดล้อม ด้วยการใช้อย่างที่จำเป็น และด้วยความอ่อนน้อมตระหนักรู้ในคุณค่าและบุญคุณของธรรมชาติไปพร้อมกัน

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น คือ ศาสตร์ทางมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ที่มนุษย์ได้คิดค้นขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงอยู่ของตนเอง ไม่ว่าจะมนุษย์จะคิดอะไร ปัจจัยที่มากระตุ้นความคิดก็มาจากการขึ้นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งสิ้น ขณะเดียวกัน สังคมวิทยาเป็นวิชาที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ และปรากฏการณ์ทางสังคม รวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานความคิด ความเชื่อของชาวบ้าน ข้อมูลทางวัฒนธรรมของสังคมยังคงต้องอาศัยของมูลคติขนิพัตยา เนื่องจากมีเนื้อหาที่สัมพันธ์กันบางครั้งแยกจากกันไม่ออก กล่าวคือ “คติชาวบ้าน” ซึ่งเป็นกระจกส่องสังคม ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ 3 ประการ คือ ความคิด การกระทำ และผลของการกระทำ เป็นการสะท้อนสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมได้อย่างชัดเจนในรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามบริบทเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนอาศัยอยู่ จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และเมื่อได้รับการยอมรับปฏิบัติตามกันในรูปแบบเดียวกันจนเป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า “วิถีวัฒนธรรม” (นิยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ, 2550: 16 ; ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย, 2547: 1-28 และสุขเกษม ขุนทอง, 2561: 2)

“วิถีวัฒนธรรม” จะถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ครั้งเมื่อตกผลึกแล้วอาจมีความหมายคงที่ปรับเปลี่ยน หรือแม้กระทั่งเปลี่ยนรูปแบบใหม่ไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลัก กล่าวอีกในหนึ่ง วิถีวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเข้าใจและการรับรู้ที่เราเป็นใครและคนอื่นเป็นใคร นั่นคือการแสดงว่าเรารับรู้เกี่ยวกับตัวเองอย่างไร และคนอื่นรับรู้เราอย่างไร โดยมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอด ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีคนหรือกลุ่มคนอื่นๆ ด้วย และวิถีวัฒนธรรมมีทั้งเป็นระดับปัจเจก (Individual) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (Collective) ในระดับปัจเจก บุคคลคนหนึ่งอาจจะมีหลายวัฒนธรรมอยู่ในตัวเอง เช่น เพศสภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ ชาติ ช่วงชั้นทางสังคม อาชีพ และศาสนา เป็นต้น ในขณะที่วัฒนธรรมร่วมของกลุ่มจะถูกสร้างบนพื้นฐานของความเหมือนกันของกลุ่ม

และในความเหมือนกันของกลุ่มนั้น ย่อมมีความแตกต่างกับกลุ่มอื่น มาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม เฉพาะของกลุ่มตนเองด้วย ฉะนั้น เมื่อพูดถึงวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงเป็นลักษณะของพฤติกรรมรวมสมาชิกในสังคมเดียวกัน ซึ่งแตกต่างออกไปจากกลุ่มอื่นๆ (ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร, 2547: 32-34) สอดคล้องกับ วสันต์ ปัญญาแก้ว, (2559: 50) กล่าวเสริมว่า ความเชื่อใน “ความเป็นปัจเจก” ที่เชื่อมต่อกับสังคม สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และระบบคุณค่าที่ติดมากับความเป็นพ่อ ความเป็นเพื่อน ความเป็นมิตร ความเป็นครูกับศิษย์ ในมิตินี้วิถีวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องของการใช้สัญลักษณ์ (Symbols) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์เกี่ยวกับมิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเราอย่างมาก ทั้งในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับตนเองในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ ในแต่ละกลุ่มชน

และในแต่ละกลุ่มชนจะมีลักษณะและรูปแบบของวัฒนธรรมเฉพาะ (Cultural traits) ที่เป็นของตนเอง การบ่งบอกความเป็นตัวตน และมีติดตัวมาตั้งแต่เกิด เป็นต้นว่าความผูกพันของระบบเครือญาติ ศาสนา ภาษา และพฤติกรรมทางสังคม เป็นลักษณะร่วมและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งยังคงเป็นภาพนิ่ง และมีความเป็นพลวัตของกลุ่มคนและวัฒนธรรม ถึงแม้จะมีเส้นแบ่งความเป็นรูปแบบเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม แต่คนก็สามารถข้ามไปข้ามมาระหว่างวัฒนธรรมได้ และการที่สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ จะบอกว่าตนเองเป็นใครนั้น ต้องขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขามีกับกลุ่มอื่นๆ ด้วย และเป็นการหล่อหลอมที่มีความยาวนานของความรู้สึกร่วมกันในสายเลือด (Shared Descent) ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของภาษา เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สมาชิกในกลุ่มเชื่อว่ามีความสำคัญร่วมกัน และบริบททางประวัติศาสตร์ และในประเด็นจิตสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ (Historical Consciousness) เป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยจะเลือกนำเสนอเรื่องเล่าที่สำคัญๆ ทางประวัติศาสตร์ มาสร้างวาทกรรม เพื่อทำให้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง (ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร, 2547: 32-34)

วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นผลผลิตจากสังคมสามารถแบ่งได้ 3 ภาพ คือ ภาพแรกเกี่ยวกับตัวตน เป็นภาพตัวตนของตัวเราเองที่เกิดขึ้นในสายตาของผู้อื่นเป็นภาพลักษณ์หรือความคิดแรกที่คนอื่นคิดเมื่อมีคนพูดถึงตัวเรา ซึ่งภาพเกี่ยวกับตัวตนอาจจะไม่ใช่ตัวตนจริงของเรา โดยทั่วไปย่อมไม่มีใครต้องการให้ผู้อื่นระลึกถึงเราในภาพลักษณ์ที่ไม่ดี ภาพที่สองเป็นตัวตนในอุดมคติ เป็นภาพตัวตนที่เกิดขึ้นในความคิดของเราเองหรือตัวตนที่เราต้องการจะเป็น ตัวตนในอุดมคติจึงเป็นกรอบในการกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ให้เป็นไปตามคาดหวัง และภาพสุดท้าย คือ ตัวตนที่มนุษย์แสดงออก ซึ่งสอดคล้องกับตัวตนในอุดมคติ เพราะจะทำให้บุคคลเกิดการพัฒนา และเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ความเชื่อในแต่ละสังคมของกลุ่มชนต่างๆ ก็จะมีชุดของความเชื่อที่เป็นพื้นฐานที่ผู้คนในแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมถือปฏิบัติ เพราะวิถีวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความคิด ความเชื่อที่กำหนดพฤติกรรมกระทำของมนุษย์ เป็นปัจจัยหล่อหลอมให้เกิดการ “การพัฒนา” และเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ การพัฒนา “คน” (คณะกรรมกรวิชามนุษย์กับสังคม, 2559: 75 ; จุฑาพรรณี (จามจุรี) ผดุงชีวิต, 2551: 60 ; เมตตาตา (ภฤตวิทย์) วิวัฒนานุกูล, 2559: 179 ศิราพร ณ ถลาง, 2559: 34, 181 และ สุขเกษม ขุนทอง และ ถิรวิทย์ ไพรหมทานิยม, 2562: 2)

การพัฒนา “คน” ในชุมชนให้มี “คุณค่า” ต่อตนเอง ต่อชุมชน ต่อสังคม และต่อประเทศชาติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเริ่มจาก 1) ใช้กระบวนการพัฒนาที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การคิดหรือวางแผน (Thinking or Planning) การลงมือปฏิบัติจริง (Acting) และการประเมินผล (Evaluating) กระบวนการ พัฒนานี้ถือว่า

เป็นกลยุทธ์ มรรควิธี หรือแนวทางที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนา และหรือประชาชนนำมาใช้เพื่อนำไปสู่จุดหมายของการพัฒนา 2) กระบวนการพัฒนานี้จะนำไปสู่การพัฒนาคน และการพัฒนาวัตถุหรือสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย เป็นต้น เฉพาะการพัฒนาวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมนั้นถือว่าเป็นเป้าหมายของการพัฒนาด้วย แต่เป็นเป้าหมายรอง และจำเป็นต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาคนอย่างสมดุล เพื่อเป็นสื่อไปสู่การพัฒนาคนให้มี “คุณค่า” ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุดหรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาในที่สุด 3) ในส่วนของการพัฒนาคน ตามกระบวนการพัฒนานั้น จะต้องดำเนินการผ่านกิจกรรมพัฒนาทั้งหลายในชุมชนที่มุ่ง “การพัฒนาคนด้านจิตใจ” ควบคู่กับ “การพัฒนาคนด้านวัตถุ” อย่างสมดุล (วิรัช วรรณิภาวรรณ, 2549: 53-56 และสุขเกษม ขุนทอง, 2558: 2)

จากเหตุผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของการพัฒนาชุมชนกับวิถีวัฒนธรรมจะต้องทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน กล่าวคือ วิถีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทางสังคม และพฤติกรรมทางสังคมเป็นตัวกำหนดวิถีปฏิบัติที่จะบรรลุเป้าหมายของค่านิยม มีการผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยน หรือสร้างอุดมการณ์อำนาจขึ้นมาใหม่ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ต้องเผชิญกับประสบการณ์ทางสังคมอย่างจำเพาะเจาะจงท่ามกลางสภาวะวิกฤติ ดังนั้น วิถีวัฒนธรรม เปรียบเสมือนรากเหง้าดั้งเดิม และเป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาชุมชน ให้ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งของชุดความรู้แบบดั้งเดิม ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาคน ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของการพัฒนาคนด้านวัตถุ (รูปธรรม) และการพัฒนาคนด้านจิตใจ (นามธรรม) ในลักษณะโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยผู้วิจัยมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตามหลักสังคมวิทยา โดยวิธีทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และเชิงปฏิบัติการ ในระดับพื้นที่ให้สอดคล้องกับความเป็นพหุวัฒนธรรม อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางเลือกในการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด

จังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ศึกษาประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมชุมชนม้ง โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (The Historical Method) ซึ่งเป็นการศึกษาเหตุการณ์ วิวัฒนาการต่างๆ ทางวัฒนธรรมในอดีต ทำให้ทราบถึงสาเหตุหรือความเป็นมาของสังคม ตลอดจนถึงความเชื่อแบบดั้งเดิม เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนม้ง (Community Education Participation : CEP) โดยให้สมาชิกของชุมชน (ปราชญ์ชุมชน) เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาและเก็บข้อมูล โดยใช้เทคนิคการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 1.1 ผู้วิจัยร่างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามในประเด็น ประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมชุมชนม้ง และนำแบบสัมภาษณ์ที่ร่างไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบโครงสร้างด้านเนื้อหาและภาษา จำนวน 3 คน

- 1.2 กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในระดับบุคคล (Individual Unit of Analysis) ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน จำนวน 8 คน เป็นการสุ่มแบบเจาะจง ที่สมัครใจและยินดีให้ข้อมูล โดยมีจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ เพื่อวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

1.3 การสัมภาษณ์ โดยใช้แนวคำถามหลักเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงในกิจกรรมของวิถีดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นองค์รวม ในประเด็น พิธีแต่งงาน พิธีบูชา และพิธีบำเพ็ญกุศลศพขณะเดียวกันก็เปิดกว้างสำหรับประเด็นที่อาจจะเกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อการพัฒนาชุมชน

1.4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมในการประกอบกิจกรรมพิธีกรรมตามความเชื่อตามความเหมาะสม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับผู้ถูกสังเกตให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน ผู้ถูกสังเกตรู้ว่ากำลังถูกสังเกต

1.5 การตรวจสอบระหว่างการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้ “ล่าม” ที่มีความรู้ในภาษาม้ง เข้ามาช่วยในทุกขั้นตอน เพื่อให้ง่ายต่อการเรียบเรียงข้อมูล และขั้นการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล พิจารณาในเรื่องของเวลา สถานที่ และบุคคล ที่ให้ข้อมูลนั้นๆ หากได้ข้อมูลเหมือนกันแสดงว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้

1.6 สรุปลักษณะวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ต่อปรากฏการณ์ที่พบพร้อมนำเสนอให้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้อง

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. อธิบายความสัมพันธ์ของการพัฒนาชุมชน โดยใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนด้านจิตใจ (นามธรรม) ในลักษณะโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (วิรัช วรรณิกาวรรณ, 2549 : 53-56)

2. การวิเคราะห์ด้านเนื้อหา ได้แก่ การตีความ การจำแนกชนิด หมวดหมู่ และพิจารณาหาความเกี่ยวข้องของปรากฏการณ์ต่างๆ และการสร้างข้อสรุป

3. การตรวจสอบข้อมูล ใช้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านหลักสังคมวิทยา จำนวน 3 คน ตรวจสอบผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านเนื้อหา เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ (กิตติกรรมประกาศ)

4. สรุปการพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง และนำผลที่ได้นำมาเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ

4.1 พื้นที่ชุมชนม้ง จังหวัดตาก ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.ตาก) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดตาก กลุ่มส่งเสริมศาสนาฯ และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดตาก

4.2 บทความทางวิชาการระดับพื้นที่ และระดับประเทศ

ผลการวิจัย

1. วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พบว่า ด้านการจัดความสัมพันธ์มีความผูกพันทางสายเลือดเหนียวแน่น และมีการสืบทอดสายสกุลแซ่จากบิดา ของสมาชิกครอบครัวทุกรุ่น (Generation) จึงเป็นที่มาของการจัดระเบียบสังคม และปรากฏออกมา 3 ระดับ ดังนี้ 1) ระดับครัวเรือน จะใช้ระบบอาวุโส (ชาย) ในบ้านเป็นหลัก เช่น บิดาหรือมารดาจะมีอำนาจในการตัดสินใจเป็นอันดับแรก รองลงมา คือ พี่มีอำนาจการตัดสินใจเหนือน้องๆ และสิ่งสำคัญ คือ ผู้ชายจะมีอำนาจการตัดสินใจมากกว่าผู้หญิง 2) ระดับสายสกุลแซ่ จะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลเป็นตัวแทนในการตัดสินใจ เรื่องราวต่างๆ ตลอดรวมถึงเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และ 3) การจัดระเบียบสังคมระหว่างสายสกุลแซ่ จะมีหน้าที่ใกล้ชิด กรณีเกิดข้อพิพาทภายในระหว่างสายสกุลแซ่

ความเชื่อ พบว่า คนม้งเชื่อในเรื่องของวิญญาณบรรพชน และวิญญาณเจ้าที่ (ผี) แบบดั้งเดิม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ (เพิ่มผลผลิต) เป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสายสกุลแซ่ และความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและสัตว์เลี้ยง ตลอดรวมถึงการปกป้องคุ้มครองดูแลคนในในสายสกุลแซ่ และในประเด็นนี้ คนม้งจะนับถือ วิญญาณบรรพชนที่อาศัยอยู่ภายในบ้าน จำนวน 5 ตน คือ

1) ผีสี่ก้าง (xwm kab) จะสิงสถิตอยู่ในบ้านและอาศัยอยู่ที่ฝ้าบ้าน ด้านที่อยู่ตรงข้ามกับประตูทางออก (หลัก) สัญลักษณ์ที่ใช้เป็นกระดาดเงินหรือกระดาดทองสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดไม่เกิน 12 นิ้ว จะมีขนไก่ติดอยู่บนกระดาด

(ชนไก่ตรงบริเวณคอ “ไก่ตัวผู้”) เป็นตัวแทนวิญญาณบรรพบุรุษที่ถูกเชิญมาประจำบ้าน ทำหน้าที่ช่วยปกป้องรักษาสมาชิกในครัวเรือนให้มีความสุข อยู่ดี กินดี และช่วยลดบันดาลให้ ทรัพย์สินต่างๆ เข้ามาในบ้าน และทำการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี

2) ผีเสากลางบ้าน (ncij daab) เปรียบเสมือน “เสาเอกของบ้าน” คนม้งเชื่อว่าเป็นตัวแทนของความมั่นคงของสมาชิกในครอบครัว การเซ่นไหว้จะบูชาด้วยกระดาษขาวเจาะรู ซึ่งจะต้องเปลี่ยนทุกปี เปรียบเสมือนการให้เงินให้ทอง เป็นสัญลักษณ์ของการสืบสายตระกูลแซ่ (กรณี “รก” ของเด็กผู้ชายจะต้องนำมาฝังไว้ที่เสากลางบ้าน) แสดงสถานภาพทางสังคม คือ “ชายเป็นใหญ่”

3) ผีประตูหน้าบ้าน (khov rooj tas) จะสิงสถิตอยู่ที่บานประตูหลักของบ้านเท่านั้น เพื่อคอยคุ้มครองดูแลมิให้สิ่งไม่ดีจากภายนอก เข้ามาภายในบ้านได้ และช่วยป้องกันเงินทองไหลออกจากบ้าน นอกจากนี้แล้วการประกอบพิธีกรรมใดๆ ต้องกราบไหว้ขออนุญาตผีประตูหน้าบ้านก่อน จึงจะเริ่มพิธีกรรมอื่นๆ ภายในบ้านได้

4) ผีเตาไฟเล็ก (dab ghov cub) จะอาศัยอยู่บริเวณพื้นดิน ซึ่งเป็นที่ตั้งเตาไฟ เมื่อเดินเข้าทางประตูหน้าบ้าน จะอยู่ทางขวามือ เป็นสถานที่สำหรับประกอบอาหาร เลี้ยงคนในครอบครัว หรือกล่าวอีกในหนึ่ง คือ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ สุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บ ไม่ป่วย เจ้าของบ้านจะต้องดูแลรักษา และทำความสะอาดอยู่เสมอ

5) ผีเตาไฟใหญ่ (dab ghov txug) จะอาศัยอยู่บริเวณพื้นดินเป็นที่ตั้งของเตาไฟขนาดใหญ่ สำหรับประกอบอาหารเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู และไก่ เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ในสัตว์เลี้ยง เช่นเดียวกันถ้าเจ้าของบ้านดูแลทำความสะอาดอยู่เสมอ ก็จะมีสัตว์เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ และใช้ประกอบพิธีกรรมมิให้ขาดแคลน

และในประเด็นความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ยังพบว่า คนม้งยังให้ความสำคัญกับวิญญาณเจ้าที่ (ผี) “ชะเซ่ง” มีการสร้างศาลไว้ท้ายหมู่บ้าน และจะสร้างศาลขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างหมู่บ้านครั้งแรก เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้อยู่ในสภาวะปกติสุขตลอดไป ทุกๆ ปีจะมีการเซ่นไหว้ทุกปี ในประเด็นนี้ “ชะเซ่ง” เปรียบเสมือน “หลักเมือง” ของคนม้ง

ด้านประเพณี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ที่คนม้งยังคงรักษาและสืบทอด ได้แก่

1) ประเพณีการแต่งงาน คนม้งมีกฎเกณฑ์สำคัญ คือ ห้ามแต่งงานในสายสกุลแซ่เดียวกันอย่างเด็ดขาด จะทำให้การใช้ชีวิตไม่มีความสุข อยู่อย่างลำบาก ถึงจะอยู่ต่างถิ่นกันก็ตามให้ถือเสมือนเป็นที่พี่น้อง และในประเด็นนี้คนม้งนำเรื่องเล่าที่กล่าวถึงความเชื่อที่ว่า “ครั้งหนึ่งมีสิ่งไม่ดียังมาเกิดขึ้นบนโลกทำให้ “เหยื่อเข้า” (YAWM SUAB) เทพเจ้าตามความเชื่อของคนม้ง ได้ลดบันให้น้ำท่วมโลก ขณะที่น้ำกำลังจะท่วมโลกอยู่นั้น ได้มีพี่น้องคนหนึ่งได้ไปหลบอยู่ภายในหม้อหนึ่งข้าวไม่ขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถลอยอยู่เหนือน้ำ และเมื่อน้ำได้ลดลง ทั้งคู่จึงรอดชีวิต จึงได้ออกจากหม้อหนึ่งข้าว และได้ตามหาผู้ที่รอดชีวิตบริเวณใกล้เคียง แต่ไม่พบผู้รอดชีวิต ดังนั้น พี่น้องจึงปรึกษากันว่า เราเป็นพี่น้องกันจะไม่สามารถแต่งงานกันได้ ดังนั้นพี่น้องได้แต่งตัวด้วยชุดม้งที่สวยงาม แล้วให้น้องสาวออกตามหานุชย์ผู้ชายที่รอดชีวิตเพื่อจะได้แต่งงาน แต่เมื่อหาจนทั่วแล้วไม่พบ จึงได้กลับมา และให้พี่ชายออกตามหานุชย์ผู้หญิง ซึ่งก็ไม่พบผู้ใดเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ทั้งพี่น้องจึงเดินทางไปปรึกษา “เหยื่อเข้า” และเหยื่อเข้าได้แนะนำให้พี่น้องว่า ให้นำหินที่ใช้บดอาหารสัตว์ไปกลิ้งบนภูเขาลงมา 3 ครั้ง หากฝ่าทั้งสองของหินบดกลิ้งมาประกบกันครบ 3 ครั้ง ก็สามารถแต่งงานกันได้ ดังนั้น พี่น้องจึงปฏิบัติตามที่ “เหยื่อเข้า” บอก ซึ่งผลปรากฏว่า ฝ่าทั้งสองด้านมาประกบกันครบ 3 ครั้ง ทั้งสองจึงได้แต่งงานกัน ต่อมาฝ่ายหญิงได้ตั้งครรภ์ และเมื่อคลอดลูกออกมากลับมีลักษณะเหมือนลูกฟักเขียว ด้วยความโกรธของผู้เป็นพ่อ จึงใช้มีดผ่าลูกของตนเอง ปรากฏว่าภายในมีลักษณะเหมือนเครื่องในของมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนั้นทั้งสองจึงสับสนขึ้นๆ โดยโยนส่วนหนึ่งลงล่างแล้วเสกให้เป็นชาวพื้นราบ อีกส่วนหนึ่งโยนขึ้นบนภูเขาแล้วเสกให้กลายเป็นชนเผ่าต่างๆ

สำหรับในส่วนของม้งได้สับย่อยเป็น 12 ชิ้น แล้วเสกให้เป็นแซ่ต่างๆ 12 แซ่ เพื่อให้ลูกหลาน มีแซ่ที่ต่างกัน ทำให้สามารถแต่งงานกันได้ และกำเนิดลูกหลานที่สมบูรณ์เหมือนมนุษย์ทั่วไป ซึ่ง 12 แซ่ ได้แก่ 1) แซ่ว่าง 2) แซ่จาง 3) แซ่ม้าหรือแซ่มัว 4) แซ่ย่าง 5) แซ่ไซ้งหรือม้งเมา 6) แซ่ท้อหรือแซ่ท้าว 7) แซ่เล่าหรือม้ง กือ 8) แซ่ค่างหรือแซ่จ้าวหรือม้งปลิว 9) แซ่กือ 10) แซ่ท้าว 11) แซ่ลีหรือม้งจาย และ 12) แซ่ฮ้อ ในประเด็นนี้ เมื่อพี่น้องแต่งงานกันแล้วลูกที่เกิดมาจะไม่มีความสมบูรณ์ กล่าวคือ จะไม่มีใบหน้า ขน และขา แต่เป็นรูปทรงกลมเหมือนลูกโป่ง อ่อนปวกเปื่อย และกลิ้ง

ไปมาเท่านั้น ความเชื่อดังกล่าว ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ม้งสร้างกฎจารีตขึ้นมา คือ “ห้ามมิให้หญิงกับชายในสายสกุลแซ่เดียวกันแต่งงานกันเป็นอันขาด”

2) ประเพณีการเกิด เด็กม้งที่เกิดขึ้นใหม่ จะต้องทำพิธีเรียกขวัญ พร้อมกับตั้งชื่อให้ และจะกระทำต่อเมื่อเด็กเกิดได้แล้ว 3 วัน คนม้งมีความเชื่อว่า ถ้ายังไม่ถึง 3 วัน ก็ถือว่าเป็นลูกผีอยู่ และเมื่อครบเวลาที่กำหนด หัวหน้าครอบครัวจะประกอบพิธีต่อหน้าวิญญาณบรรพชน (ประจำสายสกุลแซ่) ให้มาปกป้องคุ้มครองเด็ก เป็นการแจ้งให้ทราบว่าจะมีพิธีกรรมใหม่เพิ่มขึ้น พร้อมกับตั้งชื่อ และกรณีที่เกิดเด็กมาแล้วตายก่อนอายุครบ 3 วัน ญาติต้องนำศพไปฝัง ที่สุสานทันที โดยมีต้องทำพิธีกรรมใดๆ ทั้งสิ้น

“รก” เด็กผู้ชายจะนำไปฝังไว้ตรง “ผีเสากลางบ้าน” เป็นการบอกถึงสถานภาพของเด็กที่เกิดมาจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สืบสายสกุลแซ่ทางฝ่ายบิดา (Patrilineal Descent) และ “รก” ของเด็กผู้หญิงจะนำไปฝังใต้ “เตียงนอน” ของพ่อแม่ ซึ่งไม่แตกต่างจากเด็กผู้ชาย คือ บอกถึงตำแหน่งการทำหน้าเป็นแม่บ้าน

3) ประเพณีการตาย คนม้งจะประกอบพิธี ณ บ้านของผู้ตาย ญาติจะทำการล้างหน้าและอาบน้ำให้กับผู้ตาย พร้อมกับแต่งตัวให้ตามประเพณี คือ แต่งกายชุดยาวหรือชุดคนแก่ “เค้าลัวเล่า” (ครั้งหนึ่ง คือ ชุดเจ้าสาว เมื่อใส่ชุดนี้แล้ว คือ การออกจากสายตระกูลแซ่ของตน และไปใช้แซ่ใหม่ของสามี) จากนั้นก็นำศพไปวางไว้ที่แคร่ไม้หรือที่คนม้งเรียกว่า “ม้าผี” วางศพไว้ตรงหน้าหิ้งผีเสื้อกิ้ง หันศีรษะไปทางผีเตาไฟใหญ่ พร้อมกับถักรองเท้าคู่ใหม่ซึ่งทำจากใยกันขง (Htaub maj) ให้อีก 1 คู่ เพื่อใช้ในการเดินทางไปพบกับวิญญาณบรรพชนที่ได้เสียชีวิตไปก่อนหน้านั้น จากนั้นผู้อาวุโสจะนำผ้าแดงมาปิดหน้าของผู้ตาย (ปิดบริเวณหน้าผากคลุมศีรษะของผู้ตาย)

มีการบอกกล่าวเรื่องเล่าให้ผู้ตายฟังหรือที่เรียกว่า “การขึ้นทางให้กับผู้ตาย” เพื่อที่จะได้กลับไปหาบรรพชนของตนเองว่า ผู้ตายเป็นใคร มาจากที่ไหน จะได้เดินทางกลับได้ถูกต้อง ต่อจากนั้นก็จะมีหมอแคนมาทำพิธีต่อ คือ การร้องประกอบเสียงแคนในลักษณะของการบอกผู้ตายว่า ขณะนี้ได้ตายแล้วนะ คุณไม่ใช่คน คุณต้องกลับไปหาบรรพบุรุษ

ในประเด็นการฆ่าวัว กล่าวไว้ว่า ผู้ตายมีลูกชาย 1 คน ก็จะฆ่าวัว 1 ตัว ถ้ามีลูกชาย 2 คน ก็ฆ่า 2 ตัว ในกรณีที่มีลูกชายมีเมีย 2 คน ต้องฆ่าเพิ่มอีก 2 ตัว (ญาติของภรรยาเป็นผู้ฆ่า) เช่นกัน แต่ในกรณีที่ผู้ตายเป็นคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็จะฆ่าวัวเพิ่มอีกหนึ่งตัว สำหรับผู้ตาย วัว คือ พาหนะสำหรับให้ผู้ตายได้เดินทางกลับไปหาบรรพบุรุษ (ตามความเชื่อแบบดั้งเดิม)

ที่มาของการเป่าแคนและฆ่าวัวในงานศพ จาก “ตำนาน” กล่าวว่า “ครั้งนี้มีคนม้ง “ตาย” เกิดขึ้นที่บ้านของตนเอง แต่ไม่รู้ว่าจะจัดการกับคนตายอย่างไร ทำให้คนม้ง (ชาย) ต้องเดินทางไปตาม “เหยื่อเช้า” (YAWM SUAB) (พระเจ้าของคนม้ง) ที่จะประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับคนตายอย่างไร คนม้งจึงเดินทางออกไปพบเหยื่อเช้า แต่เส้นทางไกลมากจึงต้องหยุดพัก เพื่อประกอบอาหาร และขณะที่กำลังประกอบอาหารอยู่นั้น ได้มีหนูมาขอกินอาหาร แต่คนม้งไม่ยอมแบ่งอาหารให้หนู และยังได้ฆ่าหนูตายเป็นจำนวนมาก ทำให้หนูโกรธ ในประเด็นนี้หนูได้รู้ถึงความต้องการของคนม้งว่า กำลังจะเดินทางไปของหนังสือจากเหยื่อเช้า เพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับคนตาย จึงได้เดินทางไปก่อนและได้กัดหนังสือที่เหยื่อเช้าเตรียมไว้

เมื่อคนม้งเดินทางไปถึงก็พบว่าหนังสือที่เหยื่อเช้า เตรียมไว้ให้มันได้ถูกหนูกินขาดหมด คนม้งจึงได้ถามเหยื่อเช้าว่า จะทำอย่างไร ในเมื่อไม่มีหนังสือแล้ว เหยื่อเช้า บอกว่าให้คนม้งคิดเองว่าจะจัดการกับคนตายอย่างไร ดังนั้นคนม้งได้ทำแคนและทำกลองขึ้นมาประกอบเป็นเพลง เพื่อนำทางคนตายให้เดินทางกลับไปหาวิญญาณบรรพชน และคนม้งได้คิดที่จะแก้แค้นหนู แต่ก็ทำไม่ได้ จึงคิดถึง “วัว” เนื่องจากวัวเป็นเพื่อนกับหนู จึงเป็นที่มาของการฆ่าวัวเพื่อเป็นทุนให้กับผู้ตาย”

4) ประเพณีการทำผี “อ้วนั่ง” (ua neeb) กรณีที่มีคนม้งไม่สบาย (เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ) เกิดขึ้น หัวหน้าครอบครัวจะเชิญผู้ประกอบพิธี (หมอผี) มาทำพิธีต่อหน้าผีเสื้อกิ้ง เครื่องเช่นไห ใต้ แก้ว เทียน ข้าวตอก กระดาษเงิน กระดาษทอง หมู และหรือไก่ 1 ตัว มาเป็นตัวแทนในการสะเดาะเคราะห์ โดยวิธีเผากระดาษเงิน กระดาษทองชุดใช้ หรือจะชดเชยด้วยหมูและหรือไก่ (ฆ่า) เพื่อให้เป็นตัวแทนคนที่ไม่สบาย (แลกเปลี่ยน) เป็นเสร็จพิธีและการทำผี

ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ เพื่อคุ้มครองคนในครอบครัวมิให้เจ็บป่วย หรือให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นด้วย (การป้องกัน)

5) ประเพณีการกินข้าวใหม่ “น้อหอมเบ้ชะ” เป็นพิธีกรรมในระดับครอบครัว บนพื้นฐานของความกตัญญู คือ การเช่นไหว้ผีบรรพชนประจำตระกูล เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตที่จะเกิดขึ้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับความเชื่อ

ขั้นตอนการทำ คนมั่งจะเกี่ยวข้าวในขณะที่ยังไม่สุกมาก แล้วเอามาคั่วด้วยไฟอ่อนในกระทะใบช้วนขนาดใหญ่ประมาณ 1 ชั่วโมง โดยการสังเกตว่าน้ำนมในเม็ดข้าวเริ่มแข็งตัว จากนั้นจึงนำมอดำ (สี) เพื่อให้เปลือกข้าวหลุดออก และวิธีการหุงแบบข้าวเช็ดน้ำ (รินน้ำข้าว) จะได้น้ำข้าวไว้นึ่ง ซึ่งมีความหอมและอร่อยมาก

สำหรับเครื่องเช่นไหว้ ได้แก่ ข้าวสุก 1 ถ้วย (ข้าวใหม่) ไก่ต้ม 1 คู่ และเหล้า 1 ขวด ผู้นำในระดับครัวเรือนจะทำพิธีเลี้ยงวิญญาณบรรพชนประจำสายสกุลภายในบ้านก่อน เมื่อเสร็จพิธี หัวหน้าครอบครัว จะเชิญญาติกลุ่มเครือญาติ และเพื่อนบ้านมาร่วมกินข้าวใหม่พร้อมหน้าพร้อมตากัน

6) ประเพณี “ตุ๋ ซู้” (tus xub) เป็นพิธีกรรมเก่าแก่ ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ซึ่งคนมั่งรุ่นปัจจุบันได้รักษาและสืบทอดพิธีกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง สำหรับการประกอบพิธีกรรม จะเริ่มข้างแรม 29 ค่ำ (แรม 14 ค่ำ) เดือน 9 ของทุกปี “ตุ๋ ซู้” คือ กลยุทธ์การสร้างสำนึกความเป็นกลุ่มเครือญาติขนาดใหญ่ที่มีผีบรรพชนร่วมในสายสกุลแซ่

การประกอบพิธีกรรม แต่ละครัวเรือนจะใช้ต้น “เต้า” หรือต้นพรม จำนวน 3 ต้น (มัดด้วยด้ายสีแดงกับสีขาว) นำมาปักกวาดบ้านตนเองก่อน ในที่นี้หมายถึงปักสิ่งไม่ดีไม่งามให้ออกจากบ้านให้หมด จากนั้นก็จะส่งให้กับเจ้าพิธี “จ้อซุ” เพื่อนำออกไปต่อสู้อับมาร “ปู้ซุ” (มารผู้หญิง) และเจ้าพิธีจะได้รับต้นพรมจากครัวเรือนบ้านละ 3 ต้น นำมาร่วมกัน เพื่อปักสิ่งไม่ดีให้ออกไปจากชุมชน เจ้าพิธีมีอาวุธประจำกายเป็นดาบ 1 เล่ม และหน้าไม้ 1 อัน (ลักษณะคล้ายธนู) เปรียบเสมือนเป็นการสะเดาะเคราะห์ไล่ผีไม่ดี หรือสิ่งชั่วร้ายที่มาจากภายนอกชุมชน (ผีที่มาจากอเวจี) ให้ออกจากชุมชน

7) ประเพณีประจำปี (ปีใหม่มั่ง) เป็นระบบคุณค่า ที่ให้ความสำคัญกับการเริ่มต้นชีวิตใหม่ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ประเพณีจะเริ่มขึ้นเมื่อ 1 ค่ำ เดือน 2 ซึ่งตรงกับเดือนธันวาคม จะมีการเรียกขวัญตอนเย็นตอนกลางคืน แรม 15 ค่ำ เดือน 1 พอรุ่งเช้า ขึ้น 1 ค่ำ คนมั่งทุกคนจะเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ที่ได้เตรียมไว้ เป็นการเริ่มชีวิตใหม่ ในปีพุทธศักราชใหม่ โดยมีความเชื่อว่าจะได้พบแต่สิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิตตนเอง ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติของสายสกุลแซ่

มีการเล่น คือ การโยนลูกช่วง เป็นการฝึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของ กล่าวคือ การรู้จักให้และรู้จักรับ จะแสดงออกมาในเรื่องของความรัก และการแบ่งปัน เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ที่คนมั่งจะต้องดูแลซึ่งกันและกัน การตีลูกช่วง ฝึกในเรื่องของการรู้แพ้-รู้ชนะ และการให้อภัย เป็นรูปแบบของการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของกฎกติกาและหรือกฎจารีตทางสังคม และการร้องเพลง สื่อถึงวิถีแบบดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ใช้ในลักษณะของการเฉลิมฉลอง และเพื่อลดช่องว่างของความห่างของสายสกุลแซ่ให้เหนียวแน่นและเป็นหนึ่งเดียว

สรุปผลและอภิปรายผล

วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มั่ง คือ องค์ประกอบการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่ผ่านเรื่องเล่าที่มาของบรรพชน และการฝ่าฟันอุปสรรคร่วมกัน มีการจัดความสัมพันธ์บนพื้นฐานโดยระบบอาวุโส และหรือผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือ (เคารพ) มีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณบรรพชน และตลอดรวมถึงการรักษาไว้ซึ่งประเพณีและการแต่งกายซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เข้ามาเป็นกลไกการจัดความสัมพันธ์ เป็นการร้อยลัดกลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้เป็นหนึ่ง ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของระบบผลิต ระบบคุณค่า และระบบความสัมพันธ์ ที่บ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มเครือญาติ ที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีการแสดงความยินดี มีการเฉลิมฉลอง และเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤต คนมั่งจะสร้างพลังบนฐาน “วิถีวัฒนธรรม” ดังกล่าวให้กับมาสู่สภาวะปกติ

ผลการวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พบว่า บทสรุปของการอยู่ร่วมกันของคนม้ง จะปรากฏออกมาในรูปของ “การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ” มีการจัดความสัมพันธ์ของคนม้งโดยใช้ระบบอาวุโส ชายเป็นใหญ่ (ผู้นำสายสกุลแซ่) ผ่านเรื่องเล่าแบบ “มุขปาฐะ” มากำหนดเป็นวิถีวัฒนธรรม และที่เห็นเด่นชัด คือ ประเพณีงานศพ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณี ตู-ซู้ และประเพณีมีใหม่้มิ่ง ที่เกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (ระบบผลิต) อันมีกลไกของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ได้แก่ 1) ฝี่สือกลั้ง (xwm kab) 2) ฝี่เสากลางบ้าน (ncij daab) 3) ฝี่ประตูหน้าบ้าน (khov rooj tas) 4) ฝี่เตาไฟเล็ก (dab ghov cub) และ 5) ฝี่เตาไฟใหญ่ (dab ghov txug) ซึ่งวิถีวัฒนธรรมดังกล่าวจะซึมซับอยู่ในคนรุ่นปัจจุบัน และส่งมอบมรดกให้กับคนรุ่นอนาคตด้วยวิธีการทำให้เห็นและแสดงให้ดู มีความเกี่ยวข้องถึงการพัฒนาชุมชน ในมิติของการพัฒนาด้านทั้งทางด้านวัตถุ (รูปธรรม) และจิตใจ (นามธรรม) ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างเป็นพลวัต

สรุปเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคน บนฐานวิถีวัฒนธรรมม้ง คือ บทสรุปวิถีวัฒนธรรม โดยเริ่มต้นที่การ “ประเพณีการเกิด” และจุดสิ้นสุดที่ความ “ประเพณีตาย” ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของระบบผลิต ระบบคุณค่า และระบบความสัมพันธ์ อันเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาคน (รูปธรรม และนามธรรม) ในกรอบของเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างเป็นองค์รวม

อย่างไรก็ดีเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา “คน” อยู่ที่การทำให้คนม้งทุกคนมีคุณภาพ และคุณธรรม

1. คนที่มีคุณภาพ พบว่า คนม้งมีความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ผ่านวิถีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม มีการจัดความสัมพันธ์ ความเชื่อ ประเพณี และการแต่งกายตลอดรวมถึงภาษาที่ใช้เป็นภาษาม้ง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษได้สร้างสม นำมาใช้ได้โดยปกติสำหรับตนเอง ครอบครัว และกลุ่มชาติพันธุ์ และการเข้าร่วมในกิจกรรมที่บรรพชนได้กำหนดขึ้น เป็นการส่งเสริมการพัฒนาคนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างเป็นองค์รวม

2. คนที่มีคุณธรรม พบว่า คนม้งจะประพฤติตัวอยู่ในกรอบ “วิถีวัฒนธรรม” เคารพระบบอาวุโสของแต่ละสายสกุลแซ่ เริ่มตั้งแต่ สถาบันครอบครัว และกลุ่มเครือญาติสายสกุลแซ่เดียวกัน มีการประกอบอาชีพสุจริต ขยันขันแข็ง ประหยัด รู้จักพอ และซื่อสัตย์ ในการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อการพัฒนาคน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างเป็นองค์รวม

ท้ายสุดของกระบวนการพัฒนาชุมชน คือ การทำให้คน “มีคุณภาพ” และ “คุณธรรม” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไปสู่การเป็นคนที่มี “คุณค่า” ต่อตนเอง ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติสายสกุลแซ่เดียวกันในพื้นที่ ส่งผลต่อสุขภาพด้านร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ กลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีความสุข

อภิปรายผล

1. วิถีวัฒนธรรมม้ง จะวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อแบบดั้งเดิมในวิถียุทธบรรพชน มีการจัดความสัมพันธ์โดยระบบอาวุโส มีวิถีวัฒนธรรมอันดีงามที่เชื่อมโยงเข้ากับระบบผลิต ระบบคุณค่า และระบบความสัมพันธ์ อย่างเป็นองค์รวมที่สามารถนำมาถักทอสายสัมพันธ์ของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ส่งผลต่อความรัก ความผูกพัน ความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นเพื่อนบ้าน เป็นเครือญาติ ส่งผลต่อสายใยของสายสกุลแซ่ ของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์ร่วม อันมีขอบเขตที่ครอบคลุมต่อปรากฏการณ์ด้านพฤติกรรมกรรมการปรับตัวที่ทำให้คนม้งทุกคนต้องอยู่ในกรอบแห่ง “วิถีวัฒนธรรม” และ “วิถีวัฒนธรรม” คือ กฎจารีตของคนม้ง ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของการจัดระเบียบสังคมบนพื้นฐานของวิถียุทธบรรพชนร่วมกัน สอดคล้องกับ ศิราพร ณ กลาง, (2552: คำนำ) กล่าวว่า การสืบทอดและการรักษามรดกวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ถือเป็นความคิดสากลของมวลมนุษยชาติ โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยในแต่ละประเทศต้องพยายามหาวิธีหรือกุศโลบายในเรื่องการแสดงออก เพื่อประกาศวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง และสอดคล้องกับ จุฑาพรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต, (2551: 60) กล่าวถึงหน้าที่ของวิถีวัฒนธรรมสามารถนำมาอธิบายว่า “เราคือใคร บรรพบุรุษของเราเป็นใคร” และมีการอธิบายถึงสถานการณ์ และสถานภาพของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่สูงต่ำ ไม่เท่ากันเพราะเหตุใด รวมไปถึงบทบาทในฐานะที่เป็น “บทบัญญัติ” สำหรับพฤติกรรมในการใช้ชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

มนุษย์จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ผ่านการรับรู้ จึงมีรูปแบบการรับรู้ และวิถีวัฒนธรรมเป็นตัวทำให้เกิดความหมาย โดยส่งผ่านทางประสบการณ์ของมนุษย์ ขึ้นอยู่กับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

2. วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมม้ง พบว่า แนวทางการพัฒนาที่เชื่อมประสานในวิถีวัฒนธรรม จะปรากฏออกมาในรูปของทุนทางสังคม มีการสรุปทฤษฎีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นภาพที่มีมาแต่อดีตมีการรักษาและสืบทอดและที่กล่าวมาทั้งหมด นั่นคือ “รากแก้วของการพัฒนา” เป็นระบบคุณค่าทางจิตใจ ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อกลุ่มเครือญาติ เป็นกระบวนการอันประณีตที่ “เชื่อมประสาน” ให้คนม้งเกิดความรัก ความผูกพัน เสมือนความเป็นกลุ่มเครือญาติขนาดใหญ่ มีการแสดงออกในเรื่องของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นพลังให้รู้สึกถึงพลัง ซึ่งตรงและสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้เป็นคนดีและมีคุณค่า สอดคล้องกับ สุขเกษม ขุนทอง, (2557: 55) กล่าวคือ การพัฒนาคนทางด้านจิตใจหรือนามธรรมเป็นกระบวนการหล่อหลอม กล่อมเกลาคคนให้มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความศรัทธา และความเชื่อมั่น อันเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่นำไปสู่ภาวะสมดุลในวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มตนเอง และ สุภางค์ จันทวานิช, (2552: 168) กล่าวเสริมว่า วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์สามารถถักทอจิตวิญญาณความสัมพันธ์ของคน ทำให้กลุ่มคนมีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น รู้สึกได้ถึงความเป็นพี่ เป็นน้อง เป็นเครือญาติ เป็นพลังแห่งเครือข่ายทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ของคนม้ง คือ สร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของคำว่า “วิถีวัฒนธรรม” โดยใช้ความเชื่อในวิญญาณบรรพชน มาเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมพร้อมกับอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ เป็นระบบคุณค่าที่ให้ความหมายของ “พลัง” สำหรับการอยู่ร่วมกัน ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรให้ความสำคัญในประเด็นความผูกพันที่มีลักษณะพื้นฐานดั้งเดิมทางสายเลือด (The Tie of Blood) สอดคล้องกับการทำวิจัย เรื่อง หลักสูตรท้องถิ่นบนฐาน “อัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมม้ง พื้นที่จังหวัดตาก
2. กลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีชุดความรู้แบบดั้งเดิม สอดคล้องกับการทำวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวชุมชนแบบมีชีวิตบนฐานอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมม้ง แบบมีส่วนร่วม ผ่าน “ประเพณี” ตามปฎิทิน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กรุณาอย่างยิ่งอย่าง ในการตรวจสอบโครงสร้างด้านเนื้อหา ภาษา พร้อมกับให้คำแนะนำ ปรีกษา ตลอดจนการตรวจสอบปรับแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ดังนี้

- 1) รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐธาดา วงษ์นายะ คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
- 2) ดร.สุรศักดิ์ บุญเทียน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
- 3) ดร.อดิเรก พันเขียว ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายแผนและวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

จังหวัดตาก

ขอขอบคุณ ครูเนติกันต์ (หมี่) แซ่ม้า (ตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง) ผู้ช่วยนักวิจัยทำหน้าที่ “ล่าม” ตรวจสอบความถูกต้องทางประวัติศาสตร์ ผ่าน “ตำนาน”

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบเป็นเครื่องบูชาแด่คุณพระศรีรัตนตรัย บิดา มารดา ครู อาจารย์ และ ผู้มีพระคุณ

สุขเกษม ขุนทอง และคณะ

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: ดำเนินการพิมพ์. 2538.
- ขนิษฐา จิตชินะกุล. (2545). คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- จุฑาทพธรร (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2551). วัฒนธรรม การสื่อสารและอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำนง อติพัฒนสิทธิ์ และทัศนีย์ ทองสว่าง. (2549). สังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ติน ปรัชญพฤทธิ. (2551). การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทาง และปัญหา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เนท.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย. (2547). นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.
- วิรัช วรรณภาวรรณ. (2549). การพัฒนาเมืองและชนบทประยุกต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟอร์เพช.
- ศิริพร ณ ถกลาง. (2559). ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ส.เอเชียเพรส.
- ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร. (2547). วาทกรรมอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. เร็นติ้งเฮาส์. (องค์การมหาชน).
- สุขเกษม ขุนทอง (2557). รูปแบบการพัฒนาชุมชนบนฐานนิเวศวัฒนธรรมชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) อำเภอพบพระ จังหวัดตาก. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- _____. (2561). แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพยาเสพติดบนฐานจารีตมั่ง แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนบ้านเจดีย์โคะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุขเกษม ขุนทอง และถิรวิทย์ ไพรมหานิช. (2562). ประวัติศาสตร์วิถีวัฒนธรรมการแต่งงาน กลุ่มชาติพันธุ์มั่ง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุภาวค์ จันทวานิช. (2552). ทฤษฎีสังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.